

МЕЛЬНИК Н. Г.,
м. Кривий Ріг

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КАТЕГОРІЙ ГЕРОЇЧНОГО ТА ТРАГІЧНОГО У ФОЛЬКЛОРНІЙ ПАМ'ЯТІ

Дослідження народних етико-естетичних принципів є на сьогодні однією з найважливіших проблем, оскільки неможливо виховувати високодуховну людину, громадянина відокремлено від надбань національної культури.

Ще М. Костомаров звернув увагу на те, що кожен народ має свій ідеал, який можна виявити, звернувшись до фольклорних джерел (Костомаров Н. Об историческом значении русской народной поэзии // Костомаров М. Слов'янська міфологія. - К., 1994. - С. 47).

Дмитро Чижевський вважав дослідження зразків народної творчості одним із шляхів до пізнання світосприйняття різних соціальних типів, як складових національного світогляду (Чижевський Д. Український народний характер і світогляд // Українознавство: Посібник. - К., 1994. - С. 208). Давні й сучасні дослідники національного характеру, способів мислення, історичної долі народу, етнічної самосвідомості, його духовних надбань зверталися саме до пісні. На пісенний матеріал спиралися у своїх працях І. Франко, Леся Українка, М. Сумцов, О. Потєбня, Д. Ревуцький, М. Костомаров, М. Драгоманов, Г. Ващенко та ін. За піснями можна простежити зміни домінуючих етико-естетичних моделей світу, дослідити традиційні уявлення українців про прекрасне, огидне, високе, низьке, трагічне, комічне, героїчне.

Історично склалося так, що в українському суспільстві особливе місце займає чоловік. Віддаючи належне жінці з її соціальною активністю, відповідальністю, умінням на рівні з чоловіком стати на захист Батьківщини, народ завжди покладав особливі надії саме на сильну, дійову, рухливу частину нації - чоловіків. Чоловік виступав об'єктом пильної уваги і оцінювання, оскільки саме чоловіки складали ту формотворчу будівничу верству, від мудрості, моральної сили, відповідальності якої залежала доля країни (Донцов Д. Дух нашої давнини. - Дрогобич, 1991. - С. 16).

Народно-поетичні уявлення сконцентровані в особі козака. Козак виступає ідеалом, оскільки уособлює в народній свідомості особистість з «високими морально-етичними якостями, високим почуттям патріотизму, розумінням найвищої

цінності волі й незалежності, фізичною міццю, витривалістю» (Апанович О. Конструктивна історична діяльність українського козацтва // СіЧ. - 1994. - № 6. - С. 68).

Козак наділений рисами, які повністю відповідають народним вимогам до особистості, «покликаної історією до здійснення націотворчої функції» в «героїчну» добу (Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. - К., 1993. - С. 76). Козаки постають у народній свідомості людьми особливого типу, їхнє життя підпорядковане приписам лицарської етики, яка сягає своїм корінням давніх князівських традицій.

В уявленні народу духовна і матеріальна краса тісно пов'язані, тому логічною репрезентацією його етико-моральних принципів виступає зовнішність козака. Козак - «сам утворний, волос чорний і лицем хороший». Внутрішньо ідеальна людина має бути ідеальною зовнішньо.

Оскільки життя козака підпорядковане потребам країни, особливого забарвлення у народнопоетичній естетичній концепції набуває категорія трагічного. Уявлення про смерть трансформується у специфічне сприйняття кінечності людського буття. Козакову смерть опоетизовано. Фольклорна пам'ять ілюструє народне захоплення смертю: «біля річки Самари, біля криниці Сапгачки» (Нудьга Г. Український поетичний епос. - К., 1971. - С. 41). Смерть сприймається як фатальна необхідність, оскільки є логічним завершенням військового небезпечного життя. Лицарська мораль диктує потреби гідної смерті, на злеті духовних поривань, змінити своє життя, відмовитись від ролі захисника означає змінити свою сутність, зрадити ідеалові.

Структура пісні передбачає перенесення уваги слухача на інші реалії (кінь, ворон тощо), зображуючи страждання пасіонарного героя у приглушених тонах. Натуралістичність сцен видирання, вибивання, висисання очей, оббирання кісток лише підкреслюють силу стоїчної витривалості народного героя, який зневажає смерть. Таким чином, козак виступає у пісні уособленням народнопоетичних уявлень про героїчне, козацьке сприйняття смерті зумовлює нову естетичну вартість категорій трагічного і духовного.